

SOR ISABEL DE VILLENA,
UNA MONJA FEMINISTA AL SEGLE XV?

Pilar Garcia Aparicio

Llevat d'una edició facsímil de l'incunable de la *Vita Christi* editat a València l'any 1980, l'únic accés a aquest llibre era fins ara l'edició de R. Miquel i Planes, en tres volums, publicada a Barcelona l'any 1916. Urgia, doncs, la publicació actualitzada de l'obra, que recentment ha aparegut formant part de la col·lecció que la Institució Alfons el Magnànim dedica a autors valencians.

No ens explica Lluïsa Parra en el pròleg de l'obra el motiu que l'ha induït a publicar incompleta la *Vita Christi*. Cal suposar que hi ha una intencionalitat divulgativa, tenint en compte la considerable extensió del text original. Potser la idea ha estat desafortunada, ja que el públic potencial de l'obra —estudiants i estudiosos de la literatura catalana— gaudiria més amb l'edició completa que no amb aquesta, considerablement retallada. En efecte, Lluïsa Parra, publica, exclusivament, una selecció dels passatges que comprenen la vida de Jesucrist. Omet, per tant, la vida de Maria abans i després del naixement i la mort de Jesucrist, fragments que, per a més d'un enfocament de l'obra, serien interessants de conèixer. Possiblement cal cercar les raons d'aquesta edició reduïda en limitacions econòmiques imposades per l'entitat editora.

L'aparició de la dona en la literatura de qualsevol llengua ha estat considerablement tardana, Sor Isabel de Villena, a la segona meitat del segle XV, ofereix la singularitat d'haver estat la primera dona escriptora de la literatura catalana, per tal com és molt poc significativa per a ser presa en consideració la cançó d'enyorança que una reina de Mallorca escriví a la primera meitat del segle XIV. A més, Sor Isabel escriu conscient de l'escassa consideració social que pateix el seu sexe. D'altra banda, cau dins de la lògica medieval que aquesta primera escriptora vingués de l'estament religiós i de l'aristocràcia: Isabel de Villena descendia, per part de pare, del llinatge de la Casa d'Aragó.

Joan Fuster, el 1956¹, en acabar el text d'un conferència de clausura

---

¹ «El món literari de Sor Isabel de Villena», en *Obres Completes*, I, pàg. 174.

dels cursos de Llengua i literatura Catalana que organitzava la institució Lo Rat Penat, llançava la hipòtesi —desenrotllada breument en un altre treball seu—² segons la qual la *Vita Christi* seria una rèplia al feroç misoginisme que traspuia *L'Espill*, l'obra de Jaume Roig, coetani de Sor Isabel de Villena. *L'Espill* suposaria l'exponent més abrandat de la consideració en què l'Edat Mitjana tenia a les dones. Com és sabut, aquest misoginisme, que prenia la base ideològica de la tradició cristiana, afirmava —a més d'altres barbaritats— que tots els mals que pateix l'humanitat havien vingut de la mà d'una dona. Així, la figura d'Eva fou motiu per maleir, blasmar, insultar i denigrar les dones en general. En aquest ambient, Sor Isabel de Villena amb la seua única obra suposà un punt d'inflexió en la consideració que l'època medieval tenia respecte del sexe femení.

La *Vita Christi*, que pretén ser el relat de la vida de Jesucrist destinat a moure les seues subordinades a la contemplació —l'autora era abadesa del monestir de la Santa Trinitat de les clarisses de València—, es converteix a les mans de Sor Isabel de Villena en una vida de la Verge. Així, el llibre s'inicia amb el naixement d'aquesta i no es tanca amb la mort de Jesús o amb la seua resurrecció, sinó amb l'assumpció de sa mare.

La prelada clarissa per bastir la seua obra segueix com a fonts els evangelis canònics i els apòcrifs, a més d'elements de la tradició piadosa i de la seua pròpia fantasia. Doncs bé, d'aquestes fonts Sor Isabel pren el material que l'interessa. I, casualment, aquest material són passatges de la vida de Jesucrist directament relacionats amb dones. Són escassíssims els capítols de la *Vita Christi* on els personatges masculins tinguen un cert pes i són, justament, escenes curtes, transitòries i de poca rellevància dins el conjunt de l'obra, segons s'observa als capítols «Com Herodes tingué consell per saber on devia nàixer lo Messies», «Com Herodes tornà resposta als Reis dient-los lo lloc on devia nàixer lo Senyor que cercaven», «Com los jueus, encesos de molta malícia o enveja per la resurrecció de Llätzer tingueren consell com porien portar a mort lo Senyor» i alguns més. D'altres capítols, molt pocs, exclouen totalment la participació de dones: el baptisme de Jesús, les temptacions al desert, l'oració de Jesús al temple, el sant sopar i la institució del sagrament de l'Eucaristia. Poca cosa, doncs, dins d'una obra tan extensa com la que ens ocupa.

És la repercusió que sobre les dones tenen els esdeveniments de la vida de Jesucrist, el que articula l'obra. La presència de la mare de Déu a la *Vita Christi* és determinant. Gairebé la meitat del llibre, i fins i tot l'inici de la vida pública de Jesucrist, gravita a l'entorn d'aquest personatge. A partir d'aquest moment, l'aparició de la Verge es complementa amb una tirallonga de dones que acompanyen en tot moment el Redemptor en els avatars de la seua existència, entre les quals destaca la figura de la Magdalena. Més

---

² «Jaume Roig i Sor Isabel de Villena», en *Obres completes*, I, pàg. 175-210.

Portada de la «Vita Christi», en l'edició barcelonina del 1527. (De Martí de Riquer: *Història de la Literatura Catalana*, III, Ed. Ariel, Barcelona, 1980).

*El gravat reproduïx una il·lustració de l'edició de la «Vita Christi» de València, del 1513. (De Martí de Riquer: *Història de la Literatura Catalana*, III, Ed. Ariel, Barcelona, 1980).*

encara: en escenes com la mort de Sant Josep o la resurrecció de Llätzer, l'autora està més interessada en les reaccions de la Mare de Déu i les germanes de Llätzer que en els fets en si. Els epígrafs dels capítols són prou reveladors: «Com la segona persona que morí, de que la Senyora se dolgué molt, fou Josep, espós seu» i «Com lo Senyor sabé la malaltia del noble cavaller Llätzer, e anà a Betània per consolar les seues germanes».

Un repàs a la nòmina de personatges que pul.lulen per les pàgines de la *Vita Christi*, palesa la consistència dels personatges femenins davant dels masculins, sobre els quals passa Sor Isabel de Villena molt superficialment. Ja hem vist quin interès mostra la monja pels dos únics personatges masculins de prestigi que hi apareixen: Sant Josep i Llätzer —llevat, es clar, de Jesucrist—. Els pastors, els reis, els apòstols són al relat per exigències de la narració, però Sor Isabel no s'hi deté; no l'interessen, és clar.

No esdevé la mateixa cosa amb els personatges femenins. Des de la profetessa Anna fins la dona adúltera, passant per Santa Anna, la dona viuda, Marta, la criada de Marta..., totes són objecte d'estudi per a Sor Isabel; les segueix, ens informa de les seues respostes, etc. En definitiva, basteix uns personatges creïbles.

La nota comuna de personatges com la profetessa Anna, Santa Anna, la viuda, la dona malalta, la filla ressuscitada, Marta, la seua criada, la samaritana, la dona cananea, la dona encorvada i, per fi, la dona adúltera és la fermesa en el seu amor pel Redemptor.

No sols això; a més, Sor Isabel no fa aparéixer cap dona que no excelsca en amor a Déu. Si es tracta de fer referència als descendents d'Adam i Eva, la prelada es cura en salut i omet el nom d'aquesta. Diu: «...e que no volia pus satisfacció *del pecat de Adam...*», «... Io pagaré ara *lo furt que Adam ha fet*», «en paga e satisfacció de tots *los pecats e deutes de Adam e dels seus fills*» i encara alguns altres³.

La Magdalena rep un tracte especial al llibre de Sor Isabel de Villena. Apareix repetidament al text i Jesús la col.loca en el segon lloc en les seues preferències, només precedida per sa mare. La monja ens presenta la Magdalena com una dona cortesana, bella i òrfena, entregada als vicis mundanals; però, lluny de mostrar menyspreu per la seua actitud, vitupera «a la gent menuda, que comunament se adelita en dir mal de les grans dones per poca causa que veja»⁴. Aristocratisme i feminisme es donen, ací, la mà. Ve molt a propòsit citar el moment de la conversió:

E Magdalena, oint aquestes coses e sentint-se dins si tirada per gràcia singular de la clemència divina, veent-se ja lligada e fermada ab aquella cadena de amor, la qual cosa com més anava més creixia dins ella, baixà los ulls en terra, posant-se lo

³ Pàgs. 312, 280 i 69 respectivament de l'edició que comentem. El subratllat és nostre.

⁴ *Ibidem*, pàg. 171.

ventall davant la cara, e començà a rompre en grans llàgrimes...⁵.

Maria és —ja ho hem dit— el personatge principal a la *Vita Christi*; Sor Isabel, al llarg de l'obra, ens fa el perfil psicològic de la Mare de Déu de manera ben precisa. Sorprén, això sí, que no presente cap mena de descripció física de la Verge.

Totes les pàgines de l'obra en les quals apareix Maria estan impregnades de patiment. A la *Vita Christi*, la verge fa del patiment una postura vital. Des de l'Anunciació sap el destí que espera el seu fill i es resigna pacientment. Pateix perquè ama Jesucrist com a Déu. Aquesta doble vertent amorosa entra freqüentment en conflicte i Maria retrau al món la ingratitude que mostra envers el seu fill. Vegem en aquesta citació el que dalt s'ha dit:

Oh, vida mia! Que aquesta dolor vostra als miradors pareix poca, e a mi Senyor, és tan gran e soberga, que sé de quantes penes e turments és començament; car ja, Senyor, no espere veure-us, en tota la vida mia, sinó ab companyia de continues dolors, car ab aquest preu haveu a pagar la mercaderia vostra. Oh, vida mia! I tan cruels seran los hòmens remuts si de tal pega no són coneixents!⁶.

Aquesta sèrie de turments que li proporciona la maternitat del Redemptor es veu compensada per l'estatus en què Jesucrist col·loca sa mare: «la general mestressa e doctressa, ço és, la Senyora Reina, Mare del Senyor, qui après la Majestat sua, és la pus excel·lent e pus cara informadora que han hagut ne hauran los creats!»⁷

Caritat, humilitat, misericòrdia i tot un repertori de qualitats cristianes defineixen el personatge de Maria, que, d'altra banda, manté un to abstracte i sobrenatural llevat dels escassos tocs de realisme casolà i maternal. I llevat també del seu profund respecte per les lleis dels avantpassats; així, obliga a Josep a traslladar-se a Betlem per tal de pagar el tribut que exigeix l'Emperador, compleix amb el ritus de la circumcisió i rebutja les reverències dels Reis, a qui considera de superior dignitat.

Només pel que s'ha vist fins ací hom podria considerar ja la *Vita Christi* una obra feminista. Un feminisme subtil, si es vol. Però Sor Isabel de Ville-na explícita de diverses maneres a la seua obra la tasca que s'ha proposat: escriure un llibre de contemplació en el qual es restituesca a les dones la dignitat que la misoginia imperant els havia arrabassat. D'ací que, gairebé punt per punt, la monja respon als atacs més freqüents de què eren objecte les dones.

El pecat comés per Eva ha remés:

---

⁵ *Ibidem*, pàg. 172.

⁶ *Ibidem*, pàg. 42.

⁷ *Ibidem*, pàg. 54.

E d'aquests miracles los principals féu sa clemència en dones e a petició de aquelles, car per amor e reverència de la senyora Mare sua les amava e favorejava en totes coses, en tant que havien a conèixer les gentes que *lo càrrec e vergonya que les dites dones portaven per la desobediència de la primera, era ja tot passat e a elles en molta glòria tornat*; e podien dir los miradors admirats de tal mutació que aquella natura que era estada començadora e inventora d'error, és estada deixebia e doctressa de tota veritat e açò per privilegi singular de aquella excel.lent Senyora e Patrona de les dones, la gloriosa Mare de Déu.⁸

Sor Isabel és incapaç de negar que l'autora del primer pecat fou una dona, però les qualitats excel.lents de la Mare de Déu han transformat en honor la ignomínia que pesava sobre les dones.

Explícitament, la prelada diu que les dones són virtuoses, valentes, autèntiques, capaces de grans sacrificis, amables, fermes, caritatives... I, a més a més, ho són més que els homes:

E vós, Senyor, sou aquell qui have elegit les coses flagues del món, ço és les dones, per posar en elles l'amor vostra, a gran confusió dels cavallers mundanals, qui açò atènyer no han pogut.⁹

I també, quan Jesús va amb la creu:

Tots eren moguts a pietat, especialment les dones, qui per natura són molt pus caritatives e piadoses que els hòmens, segons posa un doctor dient: que les dones naturalment són piadoses e acompanyades de molta clemència, són refugi e consolació als malals e tribulats.¹⁰

Jesucrist fa miracles especialment en dones perquè les prefereix als hòmens. Així, guareix una donzella, filla del príncep de la sinagoga, i no ho fa pels precés del pare, sinó

especialment que la curació demanada havia d'ésser feta en dona, qui la sabria reconèixer e estimar e molt regraciar, en tant que la ferventíssima fe sua satisfaria a la poca e curta crença de son pare.¹¹

Dirigint-se a la dona que havia viscut divuit anys encorvada, diu:

E sa clemència, moguda de molta pietat, mostrant-se singularment parcial e favorable a les dones, no esperà que fos suplicat ni demanat per la dita dona, ans, ab molta amor e familiaritat, la cridà, manant-la venir davant si, e dix-li, ab molta dolçor (...): «Oh, dona! Hages infinit goig, que sols per ésser dona no vull que lo diable, qui t'ha procurat aquesta malaltia, haja tan-

⁸ *Ibidem*, pàg. 159. El subratllat és nostre.

⁹ *Ibidem*, pàg. 175.

¹⁰ *Ibidem*, pàg. 284.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 164.

ta potestat en tu de tenir-te així lligada, car ell serà confús per les dones e no elles per ell»¹².

I fins i tot Salomó, davant la fermesa de l'amor de la Magdalena, es veu obligat a canviar d'actitud.

E lo mateix Salomó, posat en admiració de haver trobat tanta amor e fermetat en dona, com llargament hagués escrit les imperfeccions d'elles no gosà proceir pus en son parlar ans, donant fi a ses paraules, dix: «Mulier timens Deum ipsa laudabitur» confesant vós ésser digna de molta llaor, e totes les que a vós seguiran en l'amor e servitud mia no ésser compreses en los defalliments que de les dones havia escrit¹³.

El cap de la misoginia bíblica, que a *L'Espill* fa una feroç diatriba contra les dones, rectifica.

La *Vita Christi* no passaria de ser un dels molts llibres piadosos, escrit per un de tants escriptos enfervoritzats, si no apareguessen aqueixes pinzellades realistes, domèstiques i maternals que, en aquella època, sols una dona podia transmetre al text. L'interés augmenta considerablement en advertir l'afany de Sor Isabel —impensable en una dona del segle XV— per dignificar el seu sexe. Quins serien els motius d'aquesta actitud, diguem-ne rebel? Potser caldria cercar-los en la seua condició de filla il·legítima? En definitiva, la *Vita Christi* se salva per ser obra de dona i per haver-la escrit amb intencionalitat militant; ni la qualitat literària ni el contingut engresquen mínimament.

Endemés, cal no perdre de vista la possible relació entre Jaume Roig i Sor Isabel de Villena. Acceptat el feminisme d'aquesta i el misoginisme d'aquell, afegirem a favor de la monja l'absolut respecte envers el sexe contrari: es cert que les dones són preferides per Jesús per damunt dels hòmens, que són més caritatives i piadoses, que perseveren en l'amor a Déu fins a la creu, en tant que els apòstols, fins i tot, renegaren, però Sor Isabel no passa d'ací i al seu llibre no hi ha insults, ofenses ni humiliacions, com sí apareixen constantment al del mestre Jaume Roig.

12 *Ibidem*, pàg. 208.

13 *Ibidem*, pàg. 262.